Historia

Zebranie założycielskie Towarzystwa Przyjaciół Nauk miało miejsce w Przemyślu w dniu 14 lutego 1909 r. W zachowanej dokumentacji figurują jako członkowie założyciele: hr. Zofia Czarniecka z Birczy, Kazimierz Macudziński z Krakowa, Kazimierz Maria Osiński z Przemyśla, hr. Romerowa Konstantynowa z Borowej pod Mielcem, Tadeusz Osiński z Przemyśla, Jan Wyżykowski z Gródka Jagiellońskiego, dr Leonard Tarnawski z Przemyśla i Tadeusz Żurawski ze Lwowa, a także Przemyska Kasa Zaliczkowa Rzemieślników i Rolników. Przemyskie Towarzystwo, zaliczane do najstarszych tego typu instytucji w Polsce, powstało z inicjatywy braci Kazimierza Marii i Tadeusza Osińskich. Już od młodych lat zdradzali oni skłonności do kolekcjonerstwa. Zbierali wszystko co miało związek z przeszłością: stare monety, książki, zabytki architektoniczne i etnograficzne. Po ukończeniu studiów wrócili do Przemyśla, gdzie Kazimierz podjął próbę utworzenia Oddziału Muzeum Narodowego w Krakowie. Pomysł ten nie został zrealizowany wobec sprzeciwu Rady Miejskiej Krakowa. Wówczas Osińscy, wraz z prof. Feliksem Przyjemskim i Kazimierzem Żurawskim, postanowili utworzyć Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Statut Towarzystwa, zatwierdzony rozporządzeniem C.K. Namiestnictwa we Lwowie w dniu 4 czerwca 1909 r. oparty został na statutach Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, przemianowanego później na Akademię Umiejętności oraz Poznańskiego Towarzystwa Naukowego.

W tym samym roku powstała Biblioteka Naukowa TPN, której zbiory szybko się powiększały dzięki ofiarności miejscowych działaczy, głównie braci Osińskich. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyślu opiekowało się też w tym okresie zasobem Archiwum Akt Dawnych Miasta Przemyśla. W roku 1935 zbiory biblioteczne liczyły już 25 tys. tomów. W okresie wojny i tuż po jej zakończeniu zbiory te na krótko wzrosły do blisko 120 tys. vol., a to dzięki przejęciu zbiorów prywatnych, ratowanych przed zniszczeniem oraz w wyniku objęcia opieką innych bibliotek w Przemyślu. Równolegle ze zbiorami bibliotecznymi gromadzono wszelkie inne muzealia, które dały początek przemyskiemu muzeum. Z uwagi na brak odpowiedniego lokalu, szybko powiększające się zbiory muzealne był wielokrotnie przenoszone. W 1935 r. Zarząd Miasta przekazał bezpłatnie na rzecz Towarzystwa budynek przy ul. Władycze 7, gdzie zbiory biblioteczne i muzealne przetrwały zawieruchę II wojny światowej.

Po zakończeniu II wojny światowej zbiory TPN zostały rozparcelowane. Decyzją Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków MKiS z 5 X 1946 r. kolekcja muzealna TPN została przeniesiona do byłego pałacu biskupów greckokatolickich (przy pl. Czackiego 3), a placówka otrzymała nazwę Muzeum Ziemi Przemyskiej. Zbiory Archiwum Akt Dawnych Miasta Przemyśla, nad którymi pieczę sprawowało Towarzystwo, dały początek utworzonemu w 1947 r. Archiwum Państwowemu. Placówka ta otrzymała lokal w b. cerkwi i klasztorze OO. Bazylianów przy ul. Salezjańskiej 4 (obecnie obiekty te wróciły do poprzednich właścicieli). Biblioteka TPN zwróciła część zdeponowanych w niej księgozbiorów Bibliotece Seminarium Duchownego i Bibliotece Kapituły Katedralnej obrządku łacińskiego. Przy Towarzystwie pozostała część księgozbioru, dla którego nie było odpowiednich pomieszczeń ani obsługi. Zbiory biblioteczne w tym czasie znalazły schronienie w podziemiach Muzeum Ziemi Przemyskiej. W związku z odmową pomocy ze strony Ministerstwa Oświaty, brakiem zainteresowania miejscowych władz reaktywowaniem Biblioteki, wykruszeniem się działaczy, a nierzadko obawą przed utrzymywaniem kontaktów z TPN oraz grożącym zawaleniem budynku dotychczasowej siedziby Biblioteki, Walne Zgromadzenie TPN w dniu 5 grudnia 1951 r. podjęło decyzję o likwidacji ostatniej agendy, tj. Biblioteki TPN. Prace te postępowały, jakby celowo, latami. Dość powiedzieć, że w 1956 r., gdy sytuacja polityczna dała nadzieję na reaktywowanie Towarzystwa, były jeszcze w toku.

Reaktywowanie działalności Towarzystwa nastąpiło w 1957 r. Podjęto na nowo trud odbudowywania księgozbioru, który w 1958 r. liczył zaledwie 2.988 pozycji skatalogowanych. Wznowiono też, prowadzoną od początku istnienia Towarzystwa, działalność wydawniczą, popularno-naukową i naukową. W 1967 r. zbiory biblioteczne przeniesiono do lokalu Miejskiej Biblioteki Publicznej przy ul. Słowackiego 15. Pozostała działalność Towarzystwa w dalszym ciągu odbywała się w gościnnych progach innych placówek kulturalnych.

W latach siedemdziesiątych znacznie wzrosła aktywność naukowa i wydawnicza. Powołano do życia kolejną agendę naukową TPN - Zakład Fizjografii i Arboretum w Bolestraszycach, który po upaństwowieniu w 1990 r. zmienił nazwę na Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytkowych Założeń Ogrodowych "Arboretum". Od początku kierował nim prof. dr hab. Jerzy Piórecki. Wydawano kolejne tomy "Rocznika Przemyskiego", a także rozpoczęto druk nowej serii pod nazwą "Biblioteka Przemyska", w ramach której pojawiały się opracowania monograficzne, głównie z zakresu nauk humanistycznych i przyrodniczych. Podjęto też prace nad uruchomieniem kolejnego czasopisma naukowego, "Rocznika Nauk Medycznych", który następnie zmienił tytuł na "Acta Medica Premisliensia". Czasopismo to, ukazujące

się obecnie nieregularnie, jest jedynym czasopismem interdyscyplinarnym na terenie Polski południowo-wschodniej zamieszczającym artykuły naukowe ze wszystkich dziedzin nauk medycznych.

Wieloletnie wysiłki działaczy Towarzystwa doprowadziły do podjęcia remontu i adaptacji zabytkowego budynku na przemyskim Rynku. Ta jednopiętrowa kamieniczka z poddaszem zaprojektowana została na Bibliotekę Naukową TPN, pracownie naukowe, magazyny i salę konferencyjną. Jak się później okazało, nigdy nie została w całości przekazana Towarzystwu. Po blisko 10-letnim remoncie (!) oddana została do użytku w 1986 r. Oprócz TPN (które otrzymało I piętro, część parteru i piwnice) znalazły tu swoją siedzibę: Filia Warszawskiej Opery Kameralnej w Przemyślu, Biuro Rewaloryzacji Zabytków w Przemyślu, Wydział Kultury Urzędu Miejskiego w Przemyślu oraz Robotnicze Stowarzyszenie Twórców Kultury w Przemyślu. Mimo to TPN uzyskał nareszcie lokal, w którym znacznie mogła rozwinąć się działalność we wszystkich dziedzinach leżących w kręgu zainteresowania członków TPN.

Dorobek 90. lat działalności Towarzystwa w zakresie wydawniczym zamyka się publikacją 35 tomów "Rocznika Przemyskiego", wydawanego z przerwami od roku 1909, serii "Biblioteka Przemyska" - 37 tomów, "Rocznika Nauk Medycznych - Acta Medica Premisliensis" - 19 tomów, a ostatnio też serii źródłowej pt. "Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej. Źródła dziejowe"- 3 tomy (w 6 vol.). Do tego doliczyć należy dziesiątki innych publikacji zwartych, setki artykułów naukowych pomieszczanych we własnych i obcych czasopismach naukowych, a także niezliczoną liczbę materiałów popularnonaukowych. W zakresie działalności popularno-oświatowej na dorobek TPN składa się kilkadziesiąt sesji i konferencji naukowych, kilkaset odczytów, głównie o tematyce humanistycznej i przyrodniczej, dokumentowanych w sprawozdaniach i biuletynach Towarzystwa, a także działalność popularyzatorska Biblioteki Naukowej i Obserwatorium Astronomicznego im. Wojciecha z Brudzewa, które odwiedzane było licznie przez młodzież szkolną. Podejmowana działalność naukowa, zwłaszcza w ostatnich kilkunastu latach, rozwija się bardzo dynamicznie w niektórych dziedzinach nauki, w tym w zakresie historii, archeologii, etnografii i nauk przyrodniczych. Wyniki badań mają poważne znaczenie dla poznania dziejów naszego regionu, bowiem systematyzują lub weryfikują dotychczasową wiedzę w tym zakresie. Odnosi się to szczególnie do historii i archeologii. Prowadzone przez Towarzystwo wykopaliskowe badania archeologiczne dostarczają rewelacyjnych odkryć odnoszących się do osadnictwa na naszym terenie z okresu III tys. przed Chrystusem. Działalność naukowa w dużej mierze prowadzona jest w oparciu o granty uzyskiwane w Komitecie Badań Naukowych w Warszawie.

Zmiany polityczne w Polsce na przełomie lat 1989/1990 doprowadziły do zwrotu właścicielowi kamienicy w Rynku 4, w której mieściło się Towarzystwo. Działaczom TPN przyszło po raz kolejny poszukiwać nowego lokalu, zwłaszcza dla stale rosnącej Biblioteki Naukowej i prężnie działających sekcji i innych agend Towarzystwa. W tym celu w 1994 r. zakupiono część zabytkowej kamienicy przy ul. Kościuszki 7 w Przemyślu z przeznaczeniem na siedzibę Biblioteki Naukowej i Wydawnictwa Naukowego TPN.

Dnia 16 czerwca 2000 r. odbyło się uroczyste otwarcie nowej siedziby Biblioteki Naukowej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu przy ul. Kościuszki 7.

Przybyłych na tę podniosłą uroczystość gości w osobach Jego Ekscelencji Księdza abp. Józefa Michalika, Metropolitę Przemyskiego; prof. Macieja W. Grabskiego, Prezesa Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej; mgr Andrzeja Matusiewicza Wiceprzewodniczącego Sejmiku Województwa Podkarpackiego, mgr Jana Sołka, członka Zarządu Województwa Podkarpackiego; mgr Tadeusza Sawickiego, Prezydenta Miasta Przemyśla, reprezentantów środowiska nauki i kultury, członków i działaczy TPN powitał prof. dr hab. Zdzisław Budzyński - prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu.

Aktu poświęcenia Biblioteki Naukowej TPN w sali czytelni Głównej dokonał metropolita przemyski abp. Józef Michalik. Oficjalne wystąpienie prezesa TPN odbyło się w sali odczytowej, gdzie w okolicznościowym referacie przedstawiono zebranym gościom historię Towarzystwa ilustrowaną przeźroczami z prezentacją sylwetek zasłużonych dla nauki i miasta Przemyśla działaczy TPN. Następnie głos zabrał arcybiskup, który gratulował osiągnięć naukowych i nowej siedziby Biblioteki. W przemówieniu nawoływał m. in. do prowadzenia dialogu z innymi kulturami i szacunku dla rodzimej twórczości.

W dalszej części wystąpień m.in. głos zabrał rektor krakowskiej Akademii Pedagogicznej prof. dr hab. Feliks Kiryk, który zaprezentował najnowsze dzieło przygotowywane pod auspicjami TPN - Monografię Miasta Przemyśla (t. 2, cz. 1), zachęcając lokalne władze do pomocy finansowej przy jej wydaniu, a także prof. Maciej W. Grabski, informując o zasadach działania Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej i czynnikach, które wpłynęły na udzielenie pomocy Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Przemyślu.

Uroczystość otwarcia nowej siedziby Biblioteki Naukowej zakończono odsłonięciem pamiątkowej tablicy, umieszczonej w holu Biblioteki, przez prof. Macieja W. Grabskiego prezesa Zarządu Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, która sfinansowała główne prace remontowe i adaptacyjne w nowym obiekcie Biblioteki.